

OD ISTOG PISCA

VELIKI PAD

GOLMANOV STRAH OD PENALA

Peter
Handke

**MORAVSKA
NOĆ**

Preveo s nemačkog
Žarko Radaković

■ Laguna ■

Naslov originala

Peter Handke

DIE MORAWISCHE NACHT

Copyright © Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 2008
All rights reserved by and controlled through Suhrkamp
Verlag Berlin

Translation copyright © za srpsko izdanje 2020, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

**MORAVSKA
NOĆ**

1

Svaka zemlja ima svoj Samarkand i svoju Numansiju. U onoj noći oba ta mesta bila su ovde kod nas, tu na Moravi. Numansija, na iberijskoj visiji, beše nekada poslednje pribežište i uporište pred Rimskim carstvom; Samarkand, ma šta to mesto predstavljalo u istoriji, bilo je i ostalo kao iz bajke; i biće ono, mimo povesti, kao iz bajke. Mesto pribežišta na Moravi preuzeo je jedan brod, po svemu sudeći pre manji, zvani „hotel“, ali u prvom redu je on već dugo, Autoru, bivšem autoru, služio kao stan. Natpis „hotel“ bio je samo kamuflaža: ko je te noći pitao za sobu, kabinu, odmah mu je rečeno „nema mesta“. Pitati dalje bilo je takoreći besmisleno, i to ne samo zato što se brod svaki put nalazio na mestu na reci do kojeg nije bilo pravog prilaza. Ako se neko nekada i probio do broda, beše privučen u najboljem slučaju oznakom „hotel“ koja je u pomrčini iz daljine svetlela kao: *Moravska noć*.

Brod nije bio ukotvljen, nego samo privezan za drvo ili banderu, i to tako da se čvor mogao lako i brzo odvezati

– upravo da bi se pobeglo, ili samo onako ni zbog čega, ili da bi se okrenulo, nizvodno ili uzvodno. (Morava je, u ono vreme, posle mnogo godina zapešćanosti i zamuljenosti, ne samo zbog rata, zahvaljujući privredi koja je prešla čak i granice te naše zemlje zaparložene u jadni budžak Evrope, i koja je – gotovo – sve lečila, opet postala unekoliko plovna, sve do oblasti blizu izvora Južne i Zapadne Morave.)

U noći, kada bejasmu pozvani na brod, nalazio se on negde između sela Porodina i grada Velike Plane. Velika Plana beše, doduše, bliže reci. Ali poziv je došao sa obale kod Porodina, sa položaja podalje od mosta koji je povezivao oba mesta, i tako smo se mi kretali u cik-cak, svako za sebe, iz sela, uzduž i popreko, skrećući čas levo čas desno, preko oranica koje su menjale pravac od polja do polja. Pošto smo svi boravili upravo u Porodinu ili susednim selima, rasuti po imanjima, našli smo se, mi, prijatelji, drugovi, dalji rođaci, saučesnici bivšeg autora – i svaki pojedinačno, u svakoj pojedinačnoj etapi, njegovi saputnici – uskoro u nekoj vrsti kolone, u automobilima, na biciklima, traktorima, poneko i peške, pri čemu je on popreko poljem napredovao i brže nego oni u vozilima na razlokanim putevima koji su se uvek ponovo udaljavali od cilja i odvodili nikuda, gde su se i završavali. Dakako, i pešaci su, iako je izgledalo da su svetleća slova *Moravska noć* bila na dohvat ruke, bili prinuđeni da tu i tamo naglo skrenu zbog neočekivano duboko usečenog kanala, a zatim odmah i drugi put, zbog neprobojne živice.

Zašto je naš Brodadžija za mesto svoga stanovanja odabrao baš oblast oko Porodina? Mogli smo o tome samo da nagađamo: jedni su mislili da je to poticalo od širom

---

Balkana prenošene povesti iz vremena između ratova – bilo je tamo uvek, ako nije bio rat, tako „između ratova“ – prema kojoj je u tom okrugu nekog beskućnika ubio jedan starosedelac, a posle toga celo selo ga je na godišnjicu okajavalo. Drugi su verovali da se autor tamo preselio više zbog Morave, kako bi mogao da gleda na reku, prevashodno u njene treperave meandre, jedne uzvodno, pa sledeće odmah nizvodno. A neki su, opet, pretpostavljali da su to bili prevashodno mnoga raskršća i raskrsnice u velikom selu, a On je tu hteo samo tako da sedi na terasi nekog balkanskog bara, sa ovcama koje su pasle u daljini, u pravcu neba, i sa zemljano mutnim vinom pred sobom.

Beše još dugo do ponoći. Bili smo, kao po dogovoru, posebno rano polegali u krevete i, kada je stigao poziv, već smo čvrsto spavali. I pored toga, smesta smo se potpuno razbudili. Ni trenutak pospanosti ili bunovnosti. Probudeni bejasmo na različite načine, pre svega mobilnim telefonima. Ali kod jednog ili dvojice je na dvorišnoj kapiji zakucao glasnik, ili je na prozor bacio kamenčić – bilo je dovoljno jedanput zakucati ili baciti samo jedan kamenčić. A jedan je, priključivši se koloni, pričao kako je na krevetu u Porodinu, pri obaška sasvim razvučenim zavesama, bio trgnut iz sna nekom, kao zapovedničkom, obasjanošću svetlećim natpisom iz udaljene doline Morave, dok je drugi pričao da ga je prestravio signal koji je pre dolazio sa nekog velikog broda nego sa nekog naseljenog brodića. Da li se uplašio? Možda. Ali nije to bila uobičajena preplašenost. Kako god bilo, buđenje je usledilo bez reči. Kako god bilo: svako od nas se osetio kao pozivom uhvaćen otpozadi za perčin, i grubo i nežno. Telefoni su

zazvonili samo kratko. A kod onoga među nama koji se prisebno, koliko je to bilo moguće posle naglog buđenja iz sna, prethodno odazvao u deliću sekunde, začulo se ništa drugo do smejanje, veoma kratko, jedva čujno, na granici između dubokog sna i potpune budnosti, utoliko jasnije, a to je značilo, bez reči: „Na noge!“ Melodičan beše taj smeh, ali nije to bio smeh našeg Prijatelja sa broda, nego nedvosmisleno smeh žene; a to pozvanoga tako iz sna ni u kom slučaju nije začudilo. Ništa ga nije čudilo u tom trenutku, a ni posle na putu preko polja i ugara – sve više ugara uokolo, i pored tako plodne prirečne zemlje, i pored besprekorne primene nove ekonomije – sve do *Moravske noći*. Baš ništa nije čudilo nikoga od nas u trenutku tog buđenja podugo pre ponoći. A isto tako ni u potonjem času, pri truckanju i spoplitanju preko rupčaga i kamenja: ni trenutka čuđenja. Osećanje koje je prevladavalo: beše to ono osećanje snažne svežine koja kao da je dolazila od noćnog vazduha spolja, baš kao i odnekud duboko iznutra; osećanje neke sveobuhvatne svežine.

Pešaci behu prvi kod broda. Oni u vozilima morali su da ih ostave daleko ispred obale Morave; a tako i biciklisti bicikle; u sve većem bespuću, pri umnožavanom broju rovova sa vodom, i pozamašnih prepreka od trnja, nije se moglo dalje. Pešacima, naviklim na tminu, provlačenje i preskakanje, bilo je manje naporno, dok su oni u vozilima još neko vreme posle isključivanja reflektora i gašenja lampi na biciklima bauljali u popriličnom kokošjem slepilu. Pripovedajući ovako, činilo se: da nas je bilo mnogo, baš u velikom broju, prava kolona. Ali to je bila zabluda: takav privid odavali smo samo tako noću na

---

putu predelom uz reku. Nije nas bilo više nego šest ili sedam, a to je takoreći i odgovaralo predstojećim časovima, epizodama, poglavljima noći sve do jutra. Godišnje doba: malo posle ranog proleća. Datum: malo pre pravoslavnog Uskrsa, koji se u onoj godini, a to nije bilo u skladu sa pravilima od ranije, poklapao sa panevropskim Uskrsom, a to je potom trebalo da važi i za dalju budućnost. Mesečeva mena: mlad mesec. Vetar: slab noćni, pojačan u blizini reke. Oblaci u sporom prelaženju sa zapada na istok. Prve slike sazvežđa, koje pri kraju noći još za nepun sat dopuštaju pogled na Orion i nekoliko drugih poslednjih zimskih sazvežđa.

Protivno nekim očekivanjima, taj bivši autor nas je, na svome brodu, na kome je stanovao i na koji beše pobegao, primio sam. Isto tako se On, protivno mnogim očekivanjima ili strahovima, ukazao zdrav i, kako se to ranije govorilo, čio; ne baš živahan, ali ipak čvrsto na nogama (dok se u vreme autorstva, a to beše tada za njega tipično, stalno gegao, a to, dakako, „nije značilo da su svi u njegovom selu od malih nogu činili isto“); i ukazao se u svom tihom bivstvovanju, posebno posle svega što je ponekome od pozvanih došlo do ušiju o njegovom kružnom putovanju, *daura*, a delom i kružnom bekstvu, a delom i lutanju, a delom i njegovom poslednjem putovanju u životu, a delom i o njemu kao ubici koji je obnevideo nasrtao širom svoje domovine Evrope.

Tako je, u velikoj meri protivno opštem očekivanju, odgovaralo da se Domaćin, po svemu sudeći, uopšte nije obradovao dolasku svojih gostiju. Ni najobičnija reč pozdrava nije se čula od te siluete tamo gore na ogradi

oko gornje palube ispod tog tako primamljivo svetlećeg natpisa *Moravska noć*. Nijedan pokret ruke kojim bi neko iz naše, u međuvremenu punobrojne čete, okupljene na obali obrasloj šipražjem, mahnuo prema brodu, a ako ga je bilo, onda samo u nagoveštaju. Doduše, tu na ivici beše postavljeno nešto poput daske koja je nekako povezivala brod sa kopnom. Ali bila je tako uska i toliko strmo položena da smo se uspinjali jedva održavajući ravnotežu, krećući se kao po lestvicama za kokoške, i to na sve četiri noge, jedan za drugim, dok je daska klizala tamo-amo a mi po njoj stalno unazad; a i razumljivo po sebi beše da On nikome nije pružio ruku da bi ga, eto, popeo na palubu, ili da bi mu, ne daj bože, poželeo dobrodošlicu. Znamenito beše možda i da nas je u početku čak ostavio baš dugo same na brodu, i tek je kasnije stupio pred nas, ko zna odakle.

Iako nas je, ipak, pozvao, izgledalo je kao da smo mu sada smetali. Naš dolazak ga, činilo se, nije obradovao. Nije mu bio po volji. Beše On protiv našeg dolaska. Bili smo nepoželjni; nametljivci; rečni gusari. Doduše, to smo i očekivali, bili smo gotovo naviknuti na, po svemu sudeći, izostanak gostoprimitstva, a to je bilo tako grubo i u suprotnosti sa odvajkada proverenim balkanskim običajima. Pa ipak, to nas je te noći uvredilo, pogotovo što se On – behu to njegove prve reči posle dugog ćutanja – obrecnuo na nas, zbog naše „servilne tačnosti“, naše „predvidivosti“. A onda je isključio svetleći natpis, tako da smo neko vreme stajali na brodu u potpunom mraku. Isto tako je umukla i balkanska muzika koja je bar neke od nas, iskreno rečeno, mamila na splav. Umesto nje samo još žablji koncert iz obalskog šipražja na Moravi, koji je razbijao lobanje,

---

i izgledalo je da će potrajati svu noć, i, jedini drugi šum, zavijanje teretnjaka na auto-putu kod Velike Plane, isto tako neprestano cele noći: teretni saobraćaj, ne samo za Tursku i u suprotnom smeru, nego i međukontinentalni, tutnjao je u međuvremenu, i to bez ijedne sekunde pauze.

Kada smo se privikli na mrak, neki od nas su otkrili još nešto neočekivano na gospodaru tog stambenog broda: na čegrtanje mirijada žaba cupkao je On glavom, a tutnjanje i riku teretnjaka pratio je pevušenjem koje kao da je upravo izlazilo na neku melodiju. Novo to beše, jer nismo poznavali nikoga osetljivijeg na šumove od njega samog. Zar nije, na kraju krajeva, bilo dovoljno već da vetar naglo zahuči, i još tako nežno, pa da se On trgne kao na dodir neprijatelja? I da li se On to samo šalio, ponavljajući stalno da je pisanje ostavio i zbog povećane odbojnosti prema šumovima, bilo kakvim? Svaki šum je On s vremenom čuo kao buku, kao galamu, najneprijatniju. Čak i muziku? Da, i nju, upravo nju, i onu Klaudija Monteverdija, baš kao i Franca Šuberta. A posle hućanja vetra i šuštanja lišća, ta dva njemu odavno ne samo najdraža šuma, nego i uvek drugačije ispunjena „neodređenom ljubavlju“, postao mu je, onda, sasvim na kraju, odvratan i treći šum, onaj koji je sa druga dva bio, bar u njegovim ušima, u istom tonalitetu. Da li je taj očigledno promenjeni odnos prema svetlu šumova bio, možda, proizvod njegovog učestvovanja na međunarodnom kongresu „O akustici tišine i jeke“, onom koji je, kako je to jedan od nas, njegov pratilac tamo, znao, važio za jednu od etapa njegovih kružnih putovanja?

Samo muškarci, mi, bili su pozvani te noći na brod; ti, od kojih je On onda tražio da se izuju, a to se pak i moglo

očekivati, jer to se i inače činilo pri ukrucavanju na okeansku jahtu. Ali i naspram neke žene: ne bi On odugovlačio sa takvim zahtevom. A tada je govorio posebno tihim glasom, drugačije tihim nego inače. Doduše, bili smo mu već dugo poverljivi. Pa ipak, nisu svi od nas odmah shvatali da je On time i nas želeo da zarazi isto tako priгуšenim govorom. Morao je da im to izričito odšapuće: „Tiho! Tiho!“ Jasno je postalo tada svakome da izbegavanje glasa iz punih grudi nije u onoj noći bilo ni domaćinov tik, niti manir, nego je pre dolazilo od neke opasnosti. I odmah smo znali sve o toj opasnosti, ako i nismo imali pojma koja i kakva posebno beše. Osetila se naglo: opasnost kao „opasnost“. I nije da smo, eto, kao i On, počeli da šapućemo: začutali smo. Potpuno zanemeli, u jednoj sekundi. U takvoj tišini shvatismo i da su prekid muzike, prethodno, baš kao i spuшtanje mraka te moravske noći, imali neki pozadinski smisao; označavali su opasnost. Nepomični ostadosmo na pojasu palube ispred ulaza u takozvanu „recepciju“, iz koje se, na jednu stranu, išlo u „gostinsku“ prostoriju ili „restoran“, a, na drugu, u gostinske ili hotelske sobe, koje su, u stvarnosti, kao uostalom i „restoran“, služile vlasniku broda kao mesta za dnevni boravak, spavanje i osmatranje.

To što smo onda osetili nije, dakako, bila opasnost. Bio je to miris Morave, kako je to ona, tako smo mi to zamišljali, mirisala već hiljadama godina, pa i u toj aprilskoj noći pri otapanju snega u planinama njenog porekla na jugu i zapadu; taj miris, tako smo bar, opet, zamišljali, beše, ako hoćete, nešto što je sve to vreme ovde ostalo isto – u najboljem slućaju, kao da se sa njim mešao miris

---

još nečeg: zarđalog gvožđa duboko pod vodom, od svih onih srušenih mostova uzvodno (dabogme da su odavno bili ponovo sagrađeni, kao što behu podignuti i mnogi novi, pa i oni za superbrze vozove), i tela mirijada žaba u obalskoj trsci, koja su se neprestano nadimala. Ali, ipak, možda: nije li svako od nas dugotrajno nosio u sebi onaj miris koji je i samo jedna jedina žaba, ako si je uhvatio, ispustila iz svoje krastave kože na tvoje šake?

Neočekivano – ali i ne – sada grljenje nas od strane domaćina broda. Jedan za drugim bejasmo zagrljeni, bez reči, čvrsto, ustrajno, uz obostrane poljupce u obraz, svaki put obavezno tri poljupca, a kako inače drugačije. I držao nam je otvorena vrata u kućicu, kao portir, pa onda i u salon ili gostinsku prostoriju, kao šef recepcije. Salon je bio zagrejan vatrom u dobrom starom kaminu, dobro došli u aprilsku noć na reci. Za čuđenje beše takva vatra na brodu, ali, kako rekosmo, nismo se, ne samo one noći nego već odavno, gotovo ničemu više čudili, posebno nečemu što je imalo veze sa našim dalekim susedom. Ta vatra, čas bukteći, čas samo žareći, predstavljala je za sledeće časove jedino osvetljenje. A bilo je ono dovoljno, i osim toga omogućavalo je, kroz prozore svuda uokolo u salonu, pogled napolje, na Moravu, na jednoj strani, i na obalske šume, na drugoj strani. Da je mnogo toga u toj prostoriji ostalo samo da se naslućuje, nije smetalo nikome; pa nije ometalo ni nastavak te noći – možda naprotiv.

U najboljem slučaju si mogao da nazreš lice i stas žene koja se kasnije neočekivano pridružila grupi. Došunjala se sa praznog dela palube, pošto su gosti, koje je domaćin broda ostavio same, stajali u salonu neodlučni i, pre

svoga, neugošćeni. Stolovi jesu, doduše, bili postavljeni, ali svaki samo za jednu jedinu osobu, ili je to bila neka varka(?). Grupa(?), baš ona ne: ni traga od nečega poput svečano postavljene trpeze. Svaki sto za svakoga pojedinačno bio je, osim toga, takoreći preterano udaljen od susjednog, a beše, u odnosu na njega, a i na sve ostale, pod uglom koji je otpočetka ne samo otežavao nego i sprečavao nešto kao grupisanje. Naravno, mi smo te stolove mogli za tili čas da spojimo u bilo kakav oblik, u duž, dijagonalu, luk, polukrug, slovo G. Međutim, za tako nešto smo isuviše dobro poznavali domaćina i njegovu maniju da u svojoj kući ne toleriše ni najmanje pomeranje bilo čega: da je neko od nas neku Njegovu stvar, knjigu, ili samo parče cigle, pomerio makar i za „pola pedlja“ (u takvim merama se on rado izražavao), ili da ju je makar malo okrenuo – a ni po čemu se nije moglo znati da je baš to bilo „njeno mesto“ – usledila bi neizbežna kazna, rečima, a u poređenju sa njom bi udaranje packi delovalo kao blag dodir.

Žena, ona je razvodila goste broda, svakog ponaosob, do pojedinačnih stolova, a za njima su oni onda sedeli jedan prema drugom okrenuti leđima ili u najmanju ruku poluprofilom, po strani i međusobno raštrkano – u početku su u svakom slučaju osećali neko podozrenje. To osećanje je, naravno, uskoro bilo zaboravljeno u našoj zbrinutosti od strane neznanke i u slućenju lepote dok je, krećući se između stolova na slaboj svetlosti, ispisivala krugove, spirale i elipse. Pa odavno smo se bili odvikli od svake vrste usluženosti, ne više i voljni da je dopustimo sebi. Nikome ne dozvoliti da nam se približi,

---

brinuti se sam o sebi! Ali da nas služi takva lepotica, ma uopšte lepotica, e to bi i moglo da nam se opet dopadne. I lepo nam je izgledao, na toj nepoznatoj, pre stidljivoj ženi, prevashodno njen bok: bar on se video na mahove jasno, čas na svetlosti, čas u polutami. I bila je ta oblina u skladu sa pokretima u njenoj brizi oko nas, u njenoj predusretljivosti, da, njenoj predusretljivosti. Lep nam je bio njen bok? Na njemu nam se ukazala sva lepota. Ta žena u celosti, to ljudsko biće, bila je tako lepa. A lepota tog boka isijavala je i dobrotu. U oblini boka su se sažimale lepota i dobrota. Bok te nepoznate žene bio je, bez posebnog zamaha, sedište dobrote.

Onda pitanje, neizrečeno, upravo kada se Gazda broda, posle njegovog epizodnog nestajanja, već poznatog nam sa drugih sastanaka, očekivano-neočekivano opet pojavio i krenuo da ženi pripomaže između kuhinje i salona, i između stolova: On i neka žena, kako je to bilo moguće? Niko, u svakom slučaju niko od nas, njegovih prijatelja, nije ga nikada, otkako se, daleko od svoje zemlje i svog bivšeg prebivališta, naselio na tom brodu na Moravi, sreo u društvu neke žene. A ako bi ga i sreo sa nekom ženom, On je odmah stavljao do znanja da sa njom nije imao ama baš ništa. Bila je sa njim baš samo slučajno, iz tehničkih, ekonomskih ili već nekih takvih razloga, sasvim nezavisno od njenog pola. Bivalo mu je neprijatno kada bi ga neko sreo u društvu žene, i tada je posebno dokazivao kako mu je „ta tu“ strana i nevažna. Bila je kao i ma ko – upravo neko drugi. Preterano se odmicao od nje, a ako ju je pred nama pokatkad oslovio, činio je to naglašeno poslovno; naglašeno, takođe, na Vi, i to je neprestano

ponavljao. A ako bismo ga onda ostavili samog, podesio bi On to tako da je žena odlazila pre nas, ili bar u isto vreme kad i mi.

Neki od nas su smatrali da se plaši da bismo mogli „nešto da pomislimo“; uopšte, smatrali smo da se kloni toga da se o njegovoj ličnosti nešto misli, pa i o njegovom odnosu, ili o tome što i nije bilo odnos, prema nekoj ženi; da je izbegavao, ako je neko i dobio neku sliku o njemu – da se ta slika o njemu ikada nađe u opticaju. Drugi su smatrali da se uopšte plašio žena. „Paganski strah!“, smatrao je neko, a jedan je čak i rekao: „Užasava ih se. Užasava se, iz osnova, žena.“ I zar se o strahu, užasavanju ili zgražavanju nije doslovce radilo u nekim njegovim knjigama, pa i ako je vreme njegovog autorstva sada već podosta bilo prošlost, a osećanja iz njegovih ranijih godina ipak gotovo zastarela? I nije li pak, kako je nama to po čuvenju bilo poznato, njegovo kružno putovanje, proteklih meseci, Evropom bilo u najmanju ruku određeno i bekstvom, a baš uistinu i posebno bekstvom od neke žene, sasvim drugačijim bekstvom od onog koje ga je jedanput odvelo pisanju?

Nije da su On i ta neznanka sada u salonu broda izgledali kao dvoje. Ali bilo je nečeg uigranog među njima, u najmanju ruku dok su se brinuli oko gostiju, dok su ih nudili jelima i pićem. Nismo bili samo njegovi gosti, nego mnogo više njihovi gosti. To dvoje je očigledno doživelo nešto što ih je spojilo. Samo, šta? Beše i jasno da to nije bio samo doživljaj trenutka – ništa kratkotrajno. A ako je bilo kratkotrajno, ako je to bio samo trenutak, onda to beše u nekom drugom vremenskom obliku, jer na snazi nisu bile ni kratkotrajnost ni dugotrajnost, nego nešto

---

treće. Možda kao ortaci pokazali su se oni tokom onog prvog sata noći na brodu, kada se pre svega jelo i pilo, a još se nije razgovaralo, da i ne govorimo o pripovedanju. Da je ta neznana žena, uz svu prijatnost u njenim nastupima kroz kuhinjska vrata, i u njenim pokretima tamo-amo, uzduž i popreko, između stolova razmeštenih na sve strane, imala nešto od plesačice: beše to u najvećoj meri razumljivo. Ali da je muškarac, svejedno da li ispred, pored ili iza nje, takođe pripadao tome, da je bio nešto poput plesnog partnera – a delovao je On ne samo tako – i to baš taj muškarac: tome si onda mogao ipak da se čudiš. Doduše, bili su potpuno različito odeveni, On pre „zapadnjački“ (ako je ta reč uopšte još nešto značila), a Ona, a to se jedva naziralo, pre „balkanski“. I pored toga, video si ih u međusobno usklađenim kostimima. Ona i On su se svakako nadopunjavali: niko od nas ne bi ni pomislio da je to kod njega bilo moguće. A još manje da je mogao, kako je to sada izgledalo, da udomi neku ženu. A poneko je i nadalje ostao sumnjičav, tokom cele noći.

A šta beše spremljeno za jelo? Pošto je za uskršnje jagnje bilo još prerano: šta ako ne som i štika iz Morave, kupus, začinjjen kimom, krompir pečen na ćumuru, a prethodno piktije, od ribljeg, a i zečijeg mesa, uz to pogače, sveže pečene, potom sir od mleka ovaca koje su na brežuljcima iza Porodina pasle put neba, poškropljen crnogorskim maslinovim uljem koje je, zahvaljujući Evropi, potpuno izgubilo svoj nekadašnji ukus užeglog ulja za motore, tako da je na etiketi na boci bilo ocenjeno kao „*toscanissimo*“. A za piće bilo je vina iz doline Južne Morave, onog iz Kruševca, Aleksinca, pre svega iz Varvarina, odavno u

posedu Burgundije, donje Austrije i Kalifornije, ali su ta vina ipak smela da zadrže svoja stara imena: „Smaragd“, „Rubin“, „Onyx“, „Auspuff“, „Markthalle“, „Melanholia“, „Brueckenmost“, a čak se i vino koje se proizvodilo sasvim na jugu, daleko od Morave, u nekadašnjem Kosovom Polju, svuda etiketirano kao „Bordeauxreif“, još uvek zvalo „Kosovsko“. Samo rakije, nekada u najvećoj meri domaćeg žestokog pića, više nije bilo, u svakom slučaju ne pod tim imenom: ipak, žestoka pića se u onoj noći i nisu nikako pila.

U jednom trenutku se domaćin pridružio nama ostalima, i On, takođe, sam za stolom, večerao je sa nama. Neznanka, draga lepotica, pak ostade, a to je bilo preostalo od inače gotovo izgubljenih balkanskih običaja, u polumraku brodske kuhinje, da bi se kasnije pojavila da ćutke sklanja ostatke sa stolova. Kroz okrugli prozor na kuhinjskim vratima mogao si da je nazreš ako se pridigneš sa svog mesta; pošto je obavila sve poslove, sedela je na hoklici bez naslona tamo pozadi, u niši pored šporeta, u istoj meri nema, nepomična, ali nikako ukočena; šake, mirne, na krilu. Naš domaćin na brodu je pak, posle završetka obeda, ustao i krenuo da hoda gore-dole salonom. Ometen rasporedom stolova, jedva da je mogao da hoda pravo, tako da se kretao vijugavo, najpre neravnomerno, kasnije ravnomernije, a na kraju uvek po istoj liniji, napred-nazad, napred-nazad. Kao da više nije hteo da prekine to svoje gore-dole. Osim toga, otvorio je prethodno sva vrata i sve prozore salona, a s vremenom je nama ostalima postalo i hladno.

I kada je prostoriju, konačno, kako je On to smatrao, izluftirao, nastavio je da hoda – samo sada unatraske,

---

unatraške uzvodno, unatraške nizvodno. Već je hteo negde da sedne – ali pertla na cipeli mu se odvezala, i, pošto ju je zavezao, ponovo se neko vreme dao na put, unatraške, gore-dole, kao da je to neizostavno moralo tako. I, drugog puta, već je bio seo – ali tada je u kaminu cepanica ne samo, kao, prasnula, nego možda, još ne sasvim prosušena, krenula da cvrči i struji, šumovima koji su podsećali na cviljenje i jecanje. Trećeg puta On je već sedeo, uspravno, okrenuo je tako glavu u pravcu noćnog horizonta, ujedno prema toj družini, udahnuo vazduh – kad kod nekoga od nas: nije resko zazvonio, na primer, mobilni telefon, pa čak nije ni zakrčao želudac (a i kako bi posle takve večere), nego se samo začuo kao neki uzdah, veoma, veoma tih, usmeren na puko osluškiivanje (možda je baš to bila ta prepreka?) – i, opet: vidi gore. Očigledno gazda broda, dakle, ako je pisanje i ostavio zauvek, nije se izlećio od svoje bolesne preosetljivosti na šumove? U međuvremenu, ona se još i pogoršala, i ometala ga je sada pri govorenju, kao ranije pri pisanju knjiga? Najmanji šum, najbezazleniji glas, mogao je da se u njegovim ušima javi kao šum ometanja, da mu začepi usta, da mu pritisne grkljan, da mu pri govoru prekine dah? Čak i šum u kome bi svako začuo nešto otvoreno, prijatno, iskreno naklonjeno govorniku, neki ton, ton nesebičnog očekivanja, kažimo, sazvučje od početka, smesta mu je prekidalo disajne puteve, materijalizujući se kao strano telo u njegovom dušniku? Pritom, On je imao prilično robusne uši, sa mnogostruko izuvijanom ušnom školjkom pojačanom prema unutrašnjosti gotovo koncentričnim zaštitnim talasima – prava osluškivala?

To što je bivšeg autora, konačno, onda, bilo kako navelo da ostane da sedi, da govori, da pripoveda, bila je u onoj noći na Moravi opasnost. Pre nego što je ova nastupila, kao da je On, učinilo mu se to, čak i u našem zaustavljenom dahu začuo ometajući šum. Opasnost? Možda ju je On samo uobražavao, ili je možda video neki znak koji to uopšte nije bio. Znak? Po priobalnom pojasu na drugoj strani reke kružio je nenadno reflektor sa transbalkanskog auto-puta, svetlošću tako jakom da nikako nije poticala od nekog teretnog vozila – koja su, uostalom (na tom delu auto-puta nije bilo krivina), sva, ipak, morala da voze pravo? A ovde, na našoj obali, u trenutku te svetlosti, između priobalnog drveća i žbunova na toj strani, pojava, ženska, kao da je nišaniła u nešto na brodu, oružjem, a praznih ruku, igrajući se izrazima lica koji su prenosili nečujne pucnje, više njih jedan za drugim? Uobražavana opasnost? Znaci koji to nisu bili? Bilo kako: to je, učinilo mi se, bivšeg pisca pokrenulo da govori; učinilo ga je govorljivim; ili je podstaklo pripovedanje. Da li je to u polju stvarno bio jelen koji je, kao razjaren, ujedno tako jadno, rikao u noći? Sova, koja se sada oglasila, bila je uistinu sova? (Čudna vremena, u kojima je trebalo mnogim rečima da pripišeš „uistinu“ i „stvarno“.) Prečuo je oboje, a isto tako i prasak uz koji je, nedaleko, u kuhinji, nešto palo na tle, pa škripu, kao da je neko od nas pomerio stolicu, pa kašljanje ovog ili onog slušaoca, pa kašljanje kao od balkanskog duvana, iako je on odavno bio umotavan u cigarete svih mogućih svetskih marki.

Pritom, On uopšte nije bio taj koji je počeo sa pripovedanjem o njegovom takozvanom kružnom putovanju,

---

dugom svu noć, uvek ponovo prekidanom, pa onda nastavljanom na nekom drugom mestu reke, a sa razdanjivanjem završenom na nekoj drugoj reci – ne više na Moravi. Prve rečenice je, na zahtev domaćina broda, izrekao onaj među nama koji je svojevremeno zajedno sa njim pošao na put. „Reci ti. Počni ti.“ Ovaj je počeo, a bivši autor se priključio. Nekoliko rečenica su njih dvojica izgovorili takoreći u isti glas. Ako je i bilo oprečnosti, jedva da ga je bilo u pripovedanju, a češće u ovoj ili onoj reči. Takve retke jezičke oprečnosti, pri kojima se po pravilu radilo o sasvim sporednim stvarima, o sitnicama, baš ni o čemu važnom, behu pak, to se moralo reći, izvojevane nekom kao inatnom načelnošću; kada je reč o pripovednim stvarima, ta načelnost je pokazana na obema stranama; što se tiče pojedinačnih reči, pokazivao ju je domaćin koji se, možda, nadalje, i pored napuštanja svoga poziva, smatrao autoritetom u koji niko iz našeg kruga nije sumnjao.

Već dok je predgovornik izgovarao svoje uvodne rečenice, činilo se da je On katkad nešto beležio, očigledno svaki put samo jednu jedinu rečenicu. Prvi put posle dugog vremena videli smo ga mi kako, nehotice, izvlači pisaljku i nešto zapisuje. Gotovo da se to događalo protiv njegove volje, jer On je pribor za pisanje svaki put odmah sklanjao. Da li mu je čak bilo neprijatno da bude viđen tako?

Tako je to sa pripovedanjem o etapama ili stanicama njegovog kružnog putovanja išlo svu noć. Svaki od njegovih pratilaca dobio je od njega znak da počne, a On je preuzimao reč, čim bi mu oni odredili početak. S vremena na vreme, za jedan, dva odeljka, pre svega ona u kojima je

sam bio na delu, tražio je On onda da se dalje pripoveda tako što su dva različita glasa, ako bismo ih, možda razabrali iz daljine, odavala u tim trenucima i na tim prelazima nešto od razgovora udvoje, dijaloga, harmoničnog, a takav je možda baš odgovarao noći na reci – ali mogao je on (vidi cepidlačenje na rečima glavnog govornika) da se preinači u nešto burno, gotovo resko, kao razjareno: da li je tamo napolju na brodu neko glasno zapomagao? Da li će se tamo odmah začuti prvi pucnji? Kako je sve te tihe tonove mogao tako naglo da izbriše lavež? (On je onda svaki put trajao tako kratko da si sa odstojanja pomišljao kako si ga prečuo – da li je tamo na drugoj strani zakreštao samo brodski papagaj?) I šta se, možda, još moglo čuti iz daljine? Sa drveća na obali, na vetru, svu noć samoglasnici, a na brodu pripovedačevi suglasnici, kao odgovor, kao dopuna. Samoglasnici drveća? U suštini, uvek ponovo samo jedno: a-a-a...

O nekim deonicama ili poglavljima kružnog putovanja gospodar broda je pripovedao bez drugog glasa. Radilo se pritom o deonicama popreko Evropom, na kojima je On bio sam, posebno na onim poslednjim, pre našeg sastanka nedaleko od Porodina, polazne, kao i krajnje tačke (tačke?) putovanja. Ništa naglo glasno nije tada više prekidalo pripovedanje. Ne samo da se glas govornika čuo sve tiše, nego i ujednačenije, da, baš tada, savršeno ujednačeno. Drhtav beše pritom. Da li je to postojalo: tiho i drhtavo ujedno? Da, postojalo je; tihi drhtavi ravnomerni tok pripovedanja; daleko od vikanja iz petnih žila; a ipak blizu? A ta drhtavost, da li je proizlazila iz onoga što je On, sam-na-putovanju, doživljavao, ili iz

---

onih varljivih aktuelnih, zaista tobožnjih, pretnji? Ili i iz jednog i iz drugog? Prioritetna, doduše, činila se nama slušaocima sadašnja opasnost: da je On ispao iz stanja usklađenosti, oko njega i nas dogodilo bi se kao sa kolonom koja je pokušavala da na ledenom mostu pređe preko procepa u glečeru, pri čemu je prvi u koloni, makar samo za trenutak, preneo težinu drugačije od ostalih. A u toku one noći zarazio nas je On svojom drhtavošću: drhtavo-tihom pripovedaču odgovarali smo mi drhtavo-tihi slušaoci. A kada se razdanjivalo, kada su na brodu koji se u međuvremenu kretao počele da se pomalaju boje, mi smo se konačno osetili i saodgovorni za moguću opasnost, ugledali smo je, gotovo opravdanu: jer nije li bila činjenica da je vlasnik svoju *Moravsku noć* ne samo opremio prevelikom zastavom neke odavno potonule ili izvetrele zemlje, nego je čitav brod, odozdo do gore, sve do odžaka, i po horizontali, obojio zloslutnim bojama, nešto drugačije od neke, u svakom slučaju, u određenom trenutku opasne provokacije? Kao „enklavu“ je On hteo da vidi svoj brod, kao samoproklamovanu eksteritorijalnost? Nije hteo da prizna da u ono vreme odavno nije više smelo da bude enklava? Da je tako nešto, a sa njime svako „enklavsko mišljenje“, bilo neprihvatljivo?

Sve više prepreka prizivao je On u svom poduhvatu, ili ih je, a to je bilo isto, uobražavao. Bez prepreka ili problema ne bi ona noć pripovedanja imala smisla. Od tog smisla se – postepeno – ne odmah – postao ga je On onda svestan i siguran u njega – ni pod kojim okolnostima, pa i još tako neugodnim, više nije moglo odustati. Sa svojim okruženjem je morao da izađe na kraj (a to nije značilo da

je valjalo opisivati krugove, pa ni samo jedan krug). Radilo se tu, sa svakim satom, tokom vremena, o nečemu, tako mi neba, tako mi – ko zna čega. Sve odlučniji pokazivao se On, sve izazovnije, sve sigurniji u sebe, sve isključiviji; sve bliže nekoj vrsti fanatizma. Kao da onda ništa, ama baš ništa, nije moglo da prekine taj poduhvat. Munje i gromovi bi ga pre opskrbili dodatnom koncentracijom, baš kao i visoka temperatura, povreda, udarac u glavu, izmaknuto tle pod nogama. Činjenica, kako god da bilo: ustrajno je na neki način delovao na kraju krajeva taj noćni govor, i ne samo On koji ga se latio, nego i mi, njegovi slušaoci, osetili smo se bliži nego ikada nekom delovanju.

Postojalo je, dakako, nešto što bi ga, u jednoj sekundi, dovelo do prekida tog noćnog govorenja. Nije o tome morao da se izjašnjava. Jedno beše, a bilo je to i jedino, zbog čega je smesta mogao da zaboravi svoju tako upečatljivu ekspediciju. A to je nama, svakome za svojim stolom, puklo pred očima kada se kasnije u noći u prozoru na vratima od brodske kuhinje jedanput ukazala nepoznata žena. U priči se upravo i radilo o njoj, i ona je došla iz svog kuhinjskog budžaka, možda da sluša. A šta nam je puklo pred očima? Da bi On sada radi tog čoveka tamo ne samo krenuo u ekspediciju, nego da bi i smesta ušao u svaku tobožnju i stvarnu oluju na nebu, samo ako bi se on našao u nevolji. Makar i najmanjoj; ako bi ga trebalo spasavati. To biće tamo, koje je valjalo spasavati: beše ono važnije od ekspedicije. Pritom mi u tom trenutku još nismo znali, u najboljem slučaju slutili smo, da je, obratno, ta mlada žena spasla tog muškarca, i to ne samo „gotovo“, i ne samo „takoreći“.